

KENT PLANLAMASINDA PEYZAJ MİMARLARININ YERİ VE ÖNEMİ

Yahya BULUT¹, Ömer ATABEYOĞLU¹

¹Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü/Erzurum, 0442 2311542

ÖZET

Kentsel planlama ve tasarım çalışmalarına pek çok farklı meslek disiplini toplumların kentleşme kültürlerine bağlı olarak zaman zaman iştirak etmektedir. Bu meslek disiplinleri arasında Peyzaj Mimarlığı da son derece önemli bir yere sahiptir. Peyzaj mimarları kentlerle ilgili çalışmalarda tasarım ve planlama boyutunda görev almaktadırlar. Bu kapsamda peyzaj mimarları açık ve yeşil alanlardan, rekreasyon alanlarına, özel bahçelerden, sanayi tesislerine, iklim, gürültü ve hava kirliliği kontrolünden, dönüşüm alanlarına, tarihi mekanlar ile ilgili düzenlemelerden, kentsel restorasyon, renovasyon ve rehabilitasyon çalışmalarına kadar pek çok alanda planlama ve tasarım ihtiyacını karşılamaktadırlar.

Bu çalışmada daha geniş boyutuyla peyzaj mimarlığı meslek disiplininin kentsel alanların tasarlanması ve planlanması, dünyadaki ve ülkemizdeki kentsel alan çalışmalarındaki yeri, görevleri ve kapsamı, mesleğin yasal boyutu ve sorunları ile kentsel alan çalışmalarına bakış açısı değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler; peyzaj mimarlığı, kentsel tasarım, kentsel planlama, kent.

ABSTRACT

Depending on the urbanisation cultures of the communities very diverse occupational disciplines can sometimes contribute to urban planning and design attempts. Among these disciplines landscape architecture has an extremely important place. Landscape architects take the responsibility of designing and planning in the works related to urbanisation. In this respect, landscape architects can meet the planning and designing demands in the fields ranging from open green spaces, recreational areas, private gardens, industrial areas to climate, noise and air pollution control, design of urban transformation areas, historical places, urban restoration, renovation and rehabilitation works.

This study is dealt with the urban area planning and designing carried out by landscape architecture discipline in its broader sense, place of landscape architecture in the works conducted in the world and Turkey, responsibilities and duties of landscape architecture in this planning and designing works, legal aspects, problems and perspective of the discipline for the works over urban areas will be evaluated.

Keywords; Landscape architecture, urban design, urban planning, urban areas

GİRİŞ

Kentler hızla gelişip, değişen sistemler bütünü olup, pek çok mekandan meydana gelen ve bu mekanlar arasındaki ilişkiden teşekkül olan yaşayan bir oluşumdur. Kentler, insanları geniş topluluklar halinde bir araya getiren ve adına kentli denilen sakinlerine barınma, korunma, eğitim, çalışma, ticaret, sosyal ve kültürel fonksiyonlar gibi pek çok alanda hizmetler sunan, sürekli gelişen, değişen ve büyüyen, sakinleriyle birlikte yaşayan canlı varlıklarıdır. Kentler insanlar tarafından kurulur ancak, kendi kendilerine gelişir ve büyürler. Bu, bir ağaç tohumunun toğrağa insan tarafından ekilmesi ancak sonra ağacın büyümesinin ihtiyacı karşılandığı sürece doğal yollarla devam etmesine benzer.

Kentler hem fonksiyonel, hem de estetik unsurlar, gerekler ve ihtiyaçların bir karışımıdır. Bunlardan yola çıkılarak kent pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır.

Kent, idari olarak, yapılar ve diğer alanların bütününden oluşan bir çevre, siyasi olarak belirli ortak amaçlar için, politik bilinçle bir araya gelmiş insan toplulukları, sosyal ve ekonomik olarak toplumsal ilişkiler ve kurallar çerçevesinde birarada yaşayan, çalışan insan grupları olarak tanımlanabilir (Altay vd. 2009).

Bir başka tanımda ise Ana Britanica kenti, nüfusu belli büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi tarım dışı etkinliklerde yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka, etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan yerleşmelere verilen ad olarak tanımlanmaktadır.

Kentlerin sınırlarını mücavir alan sınırları, yani belediye erişim ve hizmet sınırı teşkil eder. Köyler bu sınırın dışında kalmaktadır. Ülkemizdeki yasalara göre nüfusu 10000'den fazla olan yerleşimler kent olarak sınıflandırılmaktadır (Aydemir 1999b).

Cansever (1996) kenti, insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli ve en fiziki ürünü ve insan hayatını yöneten ve çevreleyen yapı şeklinde tanımlamıştır.

Kentler farklı yaşlardan, farklı cinsiyetlerden, farklı sosyal, kültürel ve ekonomik yapıdan insanların meydana getirdiği bir yapıdır. Bu yapı da belirli aşamalar geçirek değişme ve gelişme eğilimindedir. Kenti, sakinleriyle birlikte sistemli bir bütün haline dönüştüren de bu kompleksleşme, yani kentleşme olgusudur.

Kentleşme, nüfusa bağlı bir büyüme, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda sürekli bir değişimin ve devingenliğin ifadesidir. Kentleşme aynı zamanda kentin fiziksel alanının, sınırlarının sürekli büyümesinin de ifadesidir (Aydemir 1999b).

Kentler kozmopolit olgulardır. Kenti etkileyen pek çok farklı faktör mevcuttur. Her insanın kentten beklentileri farklılık gösterdiği gibi kentin de bu taleplere karşı tepkisi farklılık gösterir. Bu da kenti oluşturan fonksiyonların çeşitlenmesine ve karmaşıklaşmasına yol açar. Bu talepler ve tepkiler her kente göre farklılıklar gösterir. Bu da kentler arasında çeşitliliğe yol açar. Bu nedenle de her kent farklı bir biçim ve büyüklüğe sahiptir. Bu nedenle de ülkemizin farklı bölgelerindeki kentler birbirlerinden farklılıklar gösterir. Bazı kentlerimiz yoğun nüfuslu, geniş yayımlı kentler iken bazıları ise az nüfuslu küçük kentler şeklindedir. Bunu etkileyen en önemli faktörler ise o kentin coğrafik durumu ve tarihi geçmiştir. Bu faktörler ve bunlardan kazanılan tecrübeler kentin yolunu belirler, gelişimini etkiler.

Kentler zaman içerisinde ve zamana ayak uydurma çabasıyla sürekli değişir. Bilim ve teknolojiye sürekli gelişim ve ilerlemeler, yeni buluşlar kent sistemleri ve mimariyi etkileyerek kentin de değişimini tetikler. Buna en iyi ayak uydurabilen kentler de ise hızlı nüfus hareketlerine bağlı olarak büyük bir kalabalıklaşma, aksi durumlarda ise nüfusta azalma meydana gelir. Bu da kentin ekonomik gücü ve yapısını tetikleyerek kentin fonksiyonel ve estetik ihtiyaçları karşılama yönünde ya destek sağlar, yada sorunlar yaşamasına neden olur. Ekstra barınma ve istihdam ihtiyacı gibi gerekler ise kenti büyütüp, genişlemeye zorlar. Bu da bir noktadan sonra kentin sorunlar yaşaması için ortam hazırlamaya başlar ki kentler planlı ve sistemli şekilde bu değişimlere hazırlıklı kılınmazsa;

- Kentsel fiziksel çevrenin bozulması
- Nüfus yoğunlaşması ve yoksullaşma
- Tarihi dokunun yok olması
- Düzensiz ve çarpık büyüme
- Kentsel hizmetlerin yetersiz hale gelmesi

- Aşırı trafik yükü
- Ses, hava ve toprak kirliliği
- Kentsel yaşamın kalitesizleşmesi
- Satın alınabilir kaliteli konut sıkıntısı
- Sosyal sorunlar ve sağlık problemleri
- Kuşak çatışmaları
- Sosyal gruplar arası farklılıklar ve hoşgörü eksikliği
- Özellikle gençler arasında yüksek işsizlik
- Birbirine yabancılaşmış çevreler
- İşsizlik, zararlı alışkanlıklar ve barınma sorunlarına bağlı suç ve şiddet içeren ilişkilerin yaygınlaşması gibi olumsuz sonuçlar ve süreçlerle karşı karşıya kalırlar (Altay vd. 2009).

Kentte yaşayan, bir kentin gelişimine talep ve ihtiyaçlarıyla yön verenler ve kentteki değişimden en büyük oranda sorumlu olanlar, yaşadığı kenti sahiplenerek, hemşerilik olgusu altında birleşen kent sakinleri veya kentlilerdir.

Kentli, her yaş gurubundan ve cinsiyetten insanın barınma, korunma, çalışma ve diğer kültürel, sosyal ve yaşamsal ihtiyaçları için bir araya gelerek, birbirleri ile ilişki içinde buldukları ve yaşamak için kentleri tercih eden topluluklardır.

Pek çok farklı yapı, talep, kültür ve yaşam tarzından insan zaman içinde kentin değişmesine neden olur ve kendi istekleri doğrultusunda kenti şekillendirirler. Bu şekillendirme işlemi ya belirli bir süreç içerisinde kendiliğinden gelişir, ya da bu konuda uzmanlaşmış kişilerce gerçekleştirilir. Konun uzmanlarınca alınan bu ani ve sistemli değişim kararlarına ise planlama denilir.

Planlama, kavram olarak belli bir andan daha ileriye doğru düşünülen, tasarlanan bir düşünce biçimidir, olabilirlikleri, olasılıkları irdeler, karşılaştırır ve değerlendirir. Planlama, çok yönlü bütünleştirici bir faaliyettir; sosyal, ekonomik, politik, psikolojik, antropolojik ve teknolojik faktörleri içerir, çok disiplinli, kuralcı, demokratik, katılımcılığa açık, seçenek eylem yollarını arayıcı bir meslek, profesyonel uğraştır. Geniş anlamda ise planlama, bir çok bilinmeyen olan bir eşitliğin çözümüdür. Kent planlaması kapsamında ise, kentin var olan sorunlarının ve büyüme eğiliminin verdiği ipuçları doğrultusunda kentin önceden saptanan bir süre için erişeceği büyüklüğe, fonksiyonel ilişkilerin, ulaşım ve iletişimin, sosyal ve fiziksel dokusunun tasarlanması olarak tanımlanan bir karar verme ve değerlendirme sürecidir ve kavramsal bir sistem oluşturmaktır (Aydemir 1999b).

Kent planlaması da pek çok talep, arz ve çok boyutlu ilişkilerin kurulduğu bir sistemler bütünüdür. Kent planlaması bir kentin geleceğini, yaşanabilirliğini, imajını, fonksiyonlarını, karakterini ve benzeri olguları şekillendirir ve belirler. Doğru bir kent planlaması tüm özellikleri bakımından bir kenti çekici ve yaşanabilir kılarken, aksi durum kentin zayıflamasına, göç vermesine, memnuniyetsizliğe, çarpık, kişilsiz ve rahatsız edici bir kent ortaya çıkmasına neden olur.

Kent planlaması, kentsel yerleşmelerin altyapı yatırımlarının, toplu kullanım alanlarının, konut, dinlenme, spor, iş ve eğitim gibi işlevlerin görülebileceği ortamların, tesislerin niteliğinin, niceliğinin ve yersel konumunun dinamik ve çok boyutlu yaklaşımlarla belirlenmesine ve yönlendirilmesine yönelik planlama çalışmalarıdır (Yücel ve ark. 2008).

Kent planlaması Thomas Adams'a göre, toplumsal ve iktisadi gelişmeleri göz önünde bulundurarak kentlerin fiziksel gelişmelerinin biçimlenmesine yön vermekle ilgili sorunlarla uğraşan bir bilim, sanat ve uğraşı alanıdır. Harvey S. Perloff'a göre ise, hem büyük metropolitan bölgelerin kapsadığı tüm kentleşmiş alanları, hem daha küçük kentsel

toplulukları, hem de büyük bir kenti ilgilendiren planlama eylemlerine verilen isimdir (Ateş 1999).

Çoğu zaman kent planlamasıyla, kentsel tasarım karıştırılmaktadır. Bazı kent planlıları kentin planlamaya ilişkin bazı detaylarını, trafik sirkülasyonu ve hiyerarşisi, yeşil alanlara ilişkin çalışmaları ve kentin estetik ve imajına dönük unsurlarını kentsel tasarım kapsamına sokmaktadırlar. Mimarlar ise kente ilişkin büyük çaplı mimarlık çalışmalarını kentsel tasarım kapsamında değerlendirmektedirler. Bu nedenle ikisi için de çalışma alanı kent olmasına karşılık kente bakış açıları, çalışma tarzları ve ilgi alanları farklı sahalardır. Planlama geniş alanları kapsayan, mekanları, fonksiyonları ve tüm bu mekanlar ve fonksiyonlar arasındaki ilişkileri çözümlmeye çalışan bir saha iken tasarım planlamanın detaylarına yoğunlaşır yani daha dar kapsamlı, küçük çalışma alanlarına yoğunlaşan bir görev alanıdır. Bir başka değişle kentsel planlama kentin fonksiyonuyla, kentsel tasarımda estetiğiyle ilgilenir.

Küçükerbaş ve Malkoç (2000)'e göre planlama, geleceğe yönelik belli bir amaca hizmet etme ve bir gereksinimi karşılama temelinde, yöntemsel ve etik kurallara dayalı eylemlerin sistemli bir organizasyonudur. Tasarım ise, peyzajları ve mekanları oluşturma ve değiştirme bağlamında ekolojik, teknik, sanatsal ve estetik kriterleri göz önüne alarak fiziksel stratejiler ve formlar oluşturma eylemidir.

Kentler, sürekli gelişen ve değişen dünyaya ve insanlara uyum sağlamak zorundadırlar. Bu nedenle de bir kente yönelik planlama ve tasarım süreci asla sona ermez. Artan ve değişen taleplere, nüfusa, modern çağın gereksinimlerine, alansal büyümeye ve benzeri ihtiyaçlara cevap verebilmek için sürekli yeni tasarımlar ve planlar üretilmelidir. Plan ve tasarımcılar da buna bağlı olarak sürekli yeni şeyler üretmek ve bunun için de kendilerini yenilemek ve geliştirmek zorundadırlar. Sürekli değişim gösteren gereksinimlere cevap verebilmek ve ilerleyen çağa uyum sağlayabilmek ise farklı meslek disiplinlerinden pek çok uzman ile tasarımcı ve planlamacıların ortak çalışması ile mümkün olabilmektedir.

Ülkemiz koşullarında kentsel çalışmalar yakın zamana kadar daha çok şehir ve bölge planlamacılar ve mimarlar eliyle yürütülmesine karşılık, avrupa ülkeleri ve Amerika'da peyzaj mimarlığı bu sürece çok eski dönemlerden beri dahil olmaktadır. Şehir ve bölge planlıları ile mimarlar gibi kendi alanına giren mimari tasarım ve planlama çalışmalarını yürütmesinin yanında bu çalışmalarını ekolojik gerekleri göz önüne alarak ve doğaya temellendirerek yürüten bir meslek disiplini olması ile peyzaj mimarlığı özellikle gelişmiş ülkelerde kentsel çalışmaların önemli aktörlerinden birisi olarak uzun yıllar önce yerini almıştır. Kentleşmek ama kentleşirken de doğaya duyulan saygı, özlem ve ihtiyaçlar peyzaj mimarlarıyla ortak çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyaçların farkına varılması ülkemizde de kentsel çalışmalarda bir çok meslek disiplini ile peyzaj mimarlarının da gündeme gelmesine neden olmuştur. Henüz çok yeni olan ve statüsünü yeterince kazanamamış peyzaj mimarlığı mesleği çoğu zaman göz ardı ediliyor olmasına rağmen pek çok alan ile birlikte kentsel çalışmalarda da yerini almaya başlamıştır. Bununla birlikte ülkemiz koşullarında eksikliği yaşanan doğayla bütünleşik ve ekoloji temelli kentsel alanların oluşması için önemli bir eksikliğin giderilmesi yönünde umutlar artmaktadır.

Keleş (1996)'e göre, Ebenezer Howard'ın 1898 yılında yayınlanan "yarın: gerçek reforma giden barışçı yol" ile 1902 yılında yayınlanan "yarının bahçe kentleri" yapıtları kent planlamasında büyük ses getiren ve ilk girişimlerdendir. Howard'a göre kentin ayrılmaz bir parçası olarak, tarıma ayrılmış sürekli bir yeşil kuşak bulundurulacak, bu kuşak kentin içten dışa doğru yayılmasını yada kent çevresinde yer alan düzensiz kentsel gelişmeleri denetim altına almakta kullanılacak, kent toğraklarının tümü belediyenin sahipliği ve denetimi

altında bulunacak ve ancak kiralama yolu ile özel girişimcilere devredilebilecek, kent nüfusunun, başlangıçta planlanmış olan büyüklüğü aşmaması sağlanacak, kentin büyümesi sonucu elde edilecek kazançlar topluma mal edilecek, nüfusun büyük bir kesiminin geçimini sağlayan sanayi kuruluşları yeni kentlere taşınacaktır (Sönmez 2002).

19. yüzyılın ortalarına kadar kentlerin doğa ile olan olumlu ilişkileri sanayileşme ile birlikte yerini materyalizmin ön plana çıktığı bir rant modeline bırakmıştır. Bununla birlikte kent planlaması ve bu planlama içinde insanların manevi yeri çok köklü bir değişime uğramıştır. Büyük üretimler yapan büyük fabrikalar ve bu fabrikalarda çalışan insanların bir arada yaşamasını gerektiren sıkışık kentler artık kaçınılmazdır. Nitekim 19. yüzyılın başında nüfusu 60.000 olan New York kenti 19. yüzyıl ortalarında 300.000 kişiye ev sahipliği yapmak zorundadır. Bu döneme kadar insanların her türlü rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılamaları için yaşadıkları yerleşimler yeterli imkanları sunabilmekteyken, yeni sıkışık kent modelinin ızgarasal düzeni içinde bir yerden bir yere gitmek zaman alıcı ve pahalı bir hale geldiğinden ya yeni rekreasyonel aktivitelere ya da yeni rekreasyon alanlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu geçiş dönemine kadar rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılamamanın ve ruhlarını dinlendirmenin en iyi yöntemi olarak doğayla kucaklaşan insanların ellerinden bu imkan alınmış ve kent içinin sıkışık, steril olmayan, pis ve sıcak sokaklarında insanların mutlu olmaları öngörülmeye başlanmıştır. İnsanoğlunun karakterindeki işgalci ruh her ne kadar doğayı işgal edermiş gibi gözükse de aslında bir anlamda doğa kendisine yapılanlara karşılık olarak insanları yıllarca sürececek olan bir ruhani buhranın içine atıvermiştir. İşte insanların el yapımı cennetler üretmeye başladığı böyle bir geçiş döneminde el yapımı cennetler üretmek gerekmektedir. Bunu başarmak için de yepyeni bir meslek ortaya çıkmak zorundadır ve bu meslek de Peyzaj Mimarlığıdır. Yeni rekreasyonel aktivitelerin ya da yeni rekreasyon alanlarının ortaya çıkması gerekliliğinin sonucu genelde ikinci şık doğrultusunda gerçekleşmiş, insanlar alışageldikleri rekreasyon biçimlerini terk etmek yerine alıştıkları doğa içi rekreasyonel aktiviteleri kentlerine getirmeye karar vermişlerdir (Çakar 2009).

Peyzaj Mimarlığı kentsel ve kırsal alanlarda, doğal ve kültürel çevrelerin koruma-kullanma dengesi içerisinde, estetik ve fonksiyonel bakış açılarıyla, ekolojik temelli olarak tasarlanması, planlanması ve korunmasına ilişkin bir meslek disiplini, aynı zamanda bir bilim ve sanat dalıdır. Yani doğa, insan, kültür gibi çevreye ilişkin tüm canlı ve cansız materyalleri ekolojik amaçlar doğrultusunda değerlendiren, çevreyi korumayı, doğayı insan yaşamına ve yaşam ortamlarına adapte etmeyi amaçlamış bir meslektir. Böylece insanların bir şekilde ilgili oldukları tüm yaşam alanları çalışma konuları içerisine giren peyzaj mimarlığı meslek disiplini insanların en yoğun olarak bulunduğu ve yaşamlarını devam ettirdikleri kentlerde de büyük oranda söz sahibidir.

20.10.2000 tarihinde imzaya açılmış, 19 ülke tarafından imzalanmış ve Türkiye'ninde imza koymuş olduğu Avrupa peyzaj sözleşmesinin metninde de peyzaj mimarlığı ve çalışmalarının kentsel alanlar, kentsel yaşam tarzı ve insanla ilişkisine dair genel olarak şöyle değinmiştir;

"Peyzajın; kültürel, ekolojik, çevresel ve sosyal ihtiyaç alanlarında, halk ilgisinin oluşumunda önemli role sahiptir; ekonomik faaliyetler için uygun kaynak oluşturur ve korunması, yönetimi ve planlaması iş imkanı yaratılmasına katkı sağlar; peyzajın her yerdeki insan için, kırsal ve kentsel alanlar, yüksek kaliteli olduğu kadar bozulmuş olan alanlar, günlük alanlar olduğu kadar sıra dışı güzellik olarak tanımlanmış alanların da yaşam kalitesini oluşturan önemli bir bölümdür; tarımda, ormancılıkta, endüstride, maden üretim tekniklerinde, bölgesel planlamada, şehir planlamasında, taşımacılıkta, altyapı çalışmalarında, turizm ve rekreasyonda ve daha genel bir seviyede dünya

ekonomisindeki değişimleri bir çok durumda peyzajların değişimini hızlandırır" (Anon. 2009).

Geçmişte bilinen ilk bütüncül kent düzenleme etkinliği, yapılaşmayı denetim altına almak için yapılanma koşullarına sınırlar getiren Babil kentinde görölmektedir. 15-16.yy.'da Rönesans, 17.yy.'da Barok, 19.yy.'da sosyalist akım, sağlıkçı akım, militarist akım ve militaris akıma tepki olarak çıkan akımlar kent planlamasının tarihi seyrini oluşturur. Ancak kent planlaması tam anlamıyla 20.yy'da kendini göstermiştir. Kent planlamasının gelişmesinde düşünsel ve pratik anlamda katkısı olan akımlar batıda 18.yy sanayi devrimi ile hız kazanmıştır. Osmanlı da ise planlama kavramı 20.yy da yerleşmeye başlamıştır. Ancak özellikle 1890'larda peyzaj mimarlarının da doğrudan etki sahibi oldukları ve kent planlamasına katkı sağlamaya başladıkları dönem önemlidir. Bu dönemdeki önemli akımlar Bant Şehir, Güzel kent (City Beautiful), Bahçe Kent, Tony Garnier'in Sanayi Kenti çalışması olup, Amerika'da ise Peyzaj Mimarlığı akımıdır.

- Doğrusal Bant Şehir (1882); Bahçe kent ile aynı temel felsefenin ürünüdür. Öncüsü Soria Y. Mata'dır. İlke olarak kentlinin kır ile bağını koparmamak benimsenmiştir.
- Amerika'da F.L. Olmsted bahçe içinde şehir fikrini ortaya atmıştır. Kente kır imajı kazandırmak için kapsamlı bir park, bahçe, bulvar sistemi öngörmüştür. Bu düzenleme kentin sınırları dışına da taşarak, uzun dönemde sistematik bir açık alan planlamasını getirmiştir.
- Bahçe Kent (1898); Öncüsü Ebenezer Howard'dır. Kırsal ve kentsel yaşamın iyi yönlerinin kentte toplanmasını amaçlar. Kenti saran bir yeşil kuşaktan bahseder.
- Sanayi Kenti; Temsilcisi Tony Garnier'dir. Temel işlevlerin ayrı bölgelerde yer alması ve bu bölgelerin yeşil alanlarla ayrılmasını destekler.
- Güzel Kent; Öncüsü Burnham'ın bu akımı özellikle barok dönemi bahçe düzenlemesinden etkilenmiştir. Gezinti ve seyir alanları, çevre düzenlemeleri, anıtsal parklar bu akımın önemli unsurlarıdır.

Ülkemizdeki kent planlama çalışmaları ise şu şekilde sınıflandırılabilir (Aydemir, 1999a);

- 19.yy öncesi Osmanlı dönemi
Bu dönemdeki Osmanlı kentleri ne avrupa ne de islam kentlerine benzemez. Gösterişten uzak, sade kentlerdir. Kent ve sirkülasyon sistemi organik yapıdadır. Kent surlar dışında gelişmiştir. Han ve kervansaraylar çevresinde ticaret merkezleri gelişmiştir. Labirent benzeri dar sokaklı yapı islam sanatının etkisi olarak ortaya çıkmıştır. Kentler çevrelerindeki doğal çevre ile bütünleşiktir.
- 19.yy sonrası Osmanlı dönemi
Bu dönemde apartmanlaşmanın etkisi kent yapısında görölmeye başlamıştır. Arica kentsel yapıyı düzenleyen 6 adet Ebniye Nizamnamesi ve Ebniye Kanunu da bu dönemde çıkartılmıştır. Arazi kanunu çıkartılarak kadastro haritaları hazırlanmış, mülkiyet, tapu gibi kavramlar kent sistemine dahil edilmiştir.
- 1950 öncesi Cumhuriyet dönemi
Bu dönemde özellikle savaş sırasında yıkılan ve tahrip olan kentlerin imarına ağırlık verilmiş olup, Ebniye Kanunu uyarınca kentler yeniden imar edilmiştir. Bu dönemin en

önemli özelliği kentsel planlamaya ilişkin yapısal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekteştirilmiş olmasıdır. Belediye yasası, umumi hıfsızsiha yasası, yapı ve yollar yasası bunlardan bir kaçıdır. Bu dönemin bir diğer özelliği ise planlamanın mimarlık eğitimine girmesi ve planlama yetkisinin harita mühendislerinin yetki alanından çıkartılarak mimar ve mühendisler e verilmesidir.

- 1950-1980 arası Cumhuriyet dönemi

Bu dönemde Adana, Antep, Konya, Sivas, Erzurum, Trabzon, Zonguldak ve İzmit kentleri planlaması için yarışmalar düzenlenmiştir.

- 1980 sonrası Cumhuriyet dönemi

Geniş katılımlı, halkın ve sivil toplum örgütlerinin de katıldığı çevre düzeni planlarına ilişkin ilk çalışmalar bu dönemde başlamıştır. Metropol ölçeğinde katılımlı planlama çalışmalarının ilk örneklerine bu dönemde rastlanmaktadır.

Peyzaj mimarlarının da zaman zaman katıldığı, ancak sisteme ve işleyişe zorunlu olarak dahil edilmeleri ve görev almaları gereken kent planlama süreci ise sorunun tanımlanması, amaç ve hedeflerin belirlenmesi, bilgi toplama, değerlendirme, üretme, sentez, seçeneklerin üretilmesi, projelendirme, uygulama asamalarından olusmaktadır (Aydemir, 1999b);

- Sorunun tanımlanması

Kent planlaması sırasında karşılaşılan sorunların, soruna neden olan ve sorundan etkilenen sistemlerin tanımlanıp, ortaya koyulması farklı bakış açıları ve farklı görüşlerin değerlendirilmesini gerektiren, pek çok meslek disiplininin birlikte hareket etmesini zorunlu kılan bir süreçtir. Bu süreç içerisinde doğal nedenler ve çevresel faktörlerden kaynaklanan veya doğal ve çevresel kaynaklar üzerine etkili, kültürel, estetik ve fonksiyonel unsurlardan kaynaklanan sorunların tanımlanması ve çözüm yollarının aranmasında da peyzaj mimarlığı meslek disiplini çeşitli meslek disiplinleriyle birlikte hareket etmeli, söz sahibi ve belirleyici olmalıdır.

- Amaç ve hedeflerin belirlenmesi

Kentin gelişim ve değişimine yön vermek için alınan belirleyici kararlar da peyzaj mimarlığı karar verici disiplinlerden birisi haline gelmeye başlamış olup, bu vasfını net olarak kazanmalıdır. Kentlerin estetik ve fonksiyonel gerek ve ihtiyaçlarını, kent sakinlerinin taleplerini, çağın gerekleri ve geleceğini doğa ve çevresel unsurlara uygun olarak en iyi değerlendiren ve analiz eden meslek disiplinlerinin en önemlisi peyzaj mimarlığıdır. Bu nedenle kentlerin geleceğine karar verilmesi aşamasında insanların doğayı ve doğaya olan arzusunu kullanıp istenileni verebilen, kentlerin imajlarının belirlenmesi, işlevsel ve etkin fonksiyon dağılımı ve kullanımını, kentlerin cazibe ve çekim merkezi olmasını sağlayacak kararları, sağlıklı ve planlı kentleşme adımlarını atabilecek uzmanların bu aşamada da söz sahibi olması gerekmektedir.

- Bilgi toplama, üretme, değerlendirme ve sentez

Yaşanabilir kentler oluşturmanın yolu öncelikle mevcut ve geçmiş verileri derleyerek işleyebilmekten, değerlendirebilmekten ve gelecek kent planlama kararlarının verilmesine ışık tutabilecek bilgilerin tespitiyle mümkündür. Yüzyıllar hatta binyıllar süresince gelişimleri sonucunda bugünkü yapılarına ulaşan kentler, bu uzun değişim ve dönüşüm evreleri boyunca pek çok olumlu veya olumsuz uygulamaya ve karar yaşamıştır. Bunların

sonucunda ise geleceğin kentleri için pek çok veriyi ve bilgiyi kendisinde derlemiştir. Bu aşamada yapılacak olan da kentleşmeye ilişkin verileri uzman gözlerle değerlendirerek olumlu kullanılmasını sağlamaktır. Bu aşamada da peyzaj mimarları kentin estetik, fonksiyonel, doğal ve çevresel verilerini değerlendirerek sonuçlar çıkartmalıdırlar.

- Seçeneklerin üretilmesi (plan yapma)

Planlama sırasında seçenekler üretilmesi işi farklı bakış açılarına sahip meslek disiplinlerinin birlikte çalışmaları ile sonuç verebilir. Bu nedenle kentleşme, planlama, tasarım, sosyal bilimler gibi kent üzerine etkin mesleki unsurların çok yönlü ve kapsamlı kararlar üretmesi gerekmektedir. Bu unsurlardan birisi de peyzaj mimarlığıdır.

- Projelendirme

Projelendirme ve projelerin hazırlanması her meslek disiplini için farklılık ve uzmanlık gerektirir. Bu nedenle peyzaj mimarları da konum, yerleşim, fonksiyonlar ve fonksiyonların birbirleriyle ilişkileri, yeşil alanlar, rekreasyon alanları, doğal mekanlar, kent içi tasarımlar, donatı elemanları, kentsel iklim planlaması, imaj, kimlik gibi alanlarda tasarım ve projelendirme çalışmalarında yer alıp, sürece katılmalıdırlar.

- Uygulama

Projelendirmede olduğu gibi uygulama aşamasında her meslek disiplininin uzmanlık gerektiren uygulama farklılıkları ve yöntemleri mevcuttur. Peyzaj mimarlığı mesleği de ekoloji tabanlı tasarım, planlama ve uygulama yapan bir disiplindir ve gerçekleştirilen tasarım ve planlama çalışmalarına ait uygulamalar da yine peyzaj mimarları tarafından gerçekleştirilmelidir.

Kentsel planlama üzerine pek çok etmen etki etmekte olup, bunların önemli kısmı aynı zamanda peyzaj mimarlığı meslek disiplininin tasarım, planlama ve uygulama sahası ile çalışma alanına girmektedir. Planlamaya etki eden etmenler şöyle sıralanabilir;

1. Doğal etmenler
 - Zemin yapısı ve topoğrafyanın niteliği
 - Topoğrafya
 - Yönlenme
 - Bitki örtüsü ve hayvan varlığı
 - İklim
2. Yapay etmenler
 - Yerleşme ve çevre yerleşmesi ilişkisi
 - Yerleşmenin mevcut durumu
 - Mülkiyet dokusu
 - Çevre sorunları
 - Korumaya değer alanlar
3. Sosyal ve ekonomik etmenler
 - Nüfus ve ekonomik yapı
 - Mülkiyetin parçalılığı
 - Arazi değeri
 - Toplumun beklentileri
 - Toplumsal örgütlülük
4. Hukuksal etmenler
 - İmarla ilgili yasal çerçeve

- Yaşam kolaylaştırıcı konfor standartları
- 5. Teknolojik etmenler
- Bilgi teknolojisi
- Kentlerin teknik yaşam destek sistemleri

TARTIŞMA ve SONUÇ

Sonuç olarak kentsel planlama çalışmaları pek çok meslek disiplinin ortak çalışmasını ve ortak karar almasını gerektiren bir süreçtir. Sorunların, çözümlerinin ve alternatiflerin çok çeşitlilik arzettiği, kompleks yapıya sahip, etkilendiği ve etkileyen faktörlerinin yapaydan doğal faktörlere kadar değiştiği, içinde yaşayan insanların talep ve ihtiyaçlarıyla şekillenen bu sistem çok bakış açılı, farklı uzmanlıklara sahip ekiplerce çözümlü, değerlendirilebilir ve sağlıklı olarak geleceğe taşınabilir.

Bu ekip içerisinde de doğayı kullanma yeteneği, çevresel etmenleri ve faktörleri değerlendirme bilinci, insan tabanlı çalışma anlayışı, estetik ve fonksiyonel bakış açısı ve görüşü ile peyzaj mimarlığı meslek disiplini de kentsel tasarım çalışmalarında olduğu kadar, kentsel planlama çalışmalarında etkin rol almalıdır. Şu ana kadar üstlendiği ve kendisine biçilen rol yeterli olmayıp, zorunlulukları karşılar düzeyde bile olmamasına rağmen kentsel çalışmalarda peyzaj mimarlığının geldiği nokta önemlidir. Mesleğin çalışma alanlarının ülkemiz koşullarında yeni tanınıyor ve gündeme geliyor olması karar verme ve planlama aşamasında yaşanan eksikliğin temel nedenidir. Peyzaj mimarlığı mesleğinin kent çalışmalarında sorunu teşhis eder, çözüm üretir ve talepleri karşılar hale gelmesi ile bu alandaki etkin rolü de güçlenecektir. Avrupa ülkeleri ve Amerika'da peyzaj mimarlarının çok uzun yıllar öncesinden beri kent planlama çalışmalarına katılıyor, etkin ve belirleyici rol oynuyor olmaları da bunun kanıtıdır. Hızlı ve sağlıklı bir şekilde yapılaşan kentlerimizde bu gün aranan, rant getiren, talep artıran en önemli unsurlar olan yeşil alanlar, rekreasyon alanları, parklar, çocuk oyun alanları, etkin, estetik ve fonksiyonel çevre düzenlemelerinin peyzaj mimarlığı çalışmaları içerisine girmesi de kentlerde yaşayan kentli insanların da peyzaj mimarlığını ve yansımalarını kent çalışmaları içerisinde arzuladıklarının bir göstergesidir.

Sürdürülebilir bir çevrenin sağlanması için, ülkenin doğal özelliklerine uygun bir sosyo-ekonomik sürdürülebilir kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla, ekolojik kararların bir arada düşünülmesini, doğal kaynakların yerinde ve verimli kullanılmasının sağlanmasını, hassas bölgelerin ayrılmasını, bölge planlama, imar planlama ve sektörel planlama etabından önce gerçekleşmesi gereken bir planlama süreci olarak ele alınması gerekmektedir (Atabay 1991).

Ayrıca, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin çevre koruması, geliştirilmesi ve yönetimi konularında kaydettiği gelişim bu kuruluşların bu kapsamda daha bütüncül ve tanımlı bir alan olarak peyzajı seçmeleri oldukça anlamlıdır. 1961'den günümüze koruma konuları içinde bulunan Avrupa Konseyi'nin dahi peyzajı telaffuz etmesi 1990'lı yıllarda başlamıştır. Çevre konularında çok hassas kuruluşların bile bu konularla ilgili yasal süreçleri oluşturması ve bunları oturtması oldukça uzun zaman almaktadır. Ülkemiz çevreye ilişkin yasalar, yönetmelikler açısından oldukça zengindir. Ancak bu yasal yaptırımların ve kurumların koordinasyonu tam anlamıyla sağlanamadığından ve denetim mekanizmaları yeterince işletilemediğinden çevre korunması, geliştirilmesi ve yönetimi istenilen kapsam ve boyuta ulaşamamıştır (Arapkırlioğlu 2000).

Bu anlamada yapılması ve uygulanması gereken, kente ve kentliye faydalı olabilecek mimarlık, mühendislik, tasarım, planlama, yönetim ve sosyal tüm meslek disiplinlerinin ortak çalışması, kararları birlikte almasıdır. Bu geniş tabanlı ekip içerisinde de peyzaj mimarlığı önemli rollerden birine sahip mesleklerdendir ve öyle olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Altay, D., Tokman, L., Y., Tanrıku, A., (Erişim Tarihi) 2009. Kentli Hakları El Kitabı (Avrupa Kentsel Şartı). <http://www.unfpa.org.tr/turkey/rapyay/kentlihaklari.pdf>
- Anonim, (Erişim tarihi) 2009. <http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas180o.htm>
- Arapkirlioğlu, K., 2000. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi (Council of Europe) Çevre Politikalarının Ulusal Bölgesel Peyzajın Korunmasına ve Geliştirilmesine Katkıları. Peyzaj Mimarlığı Kongresi, Ankara.
- Atabay, S., 1991. Avrupa Ekonomik Topluluğunun Çevre Koruma Mevzuatı ve Türkiye. Çevreye Uyumlu Planlama Araçları ve Politikaları Sempozyumu, İstanbul.
- Aydemir, S., 1999a. Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Ders Notları, No: 54, Trabzon.
- Aydemir, Ş., 1999b. Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Ders Notları, No: 54, Trabzon.
- Ateş, E., 1999. Kent Planlamasına Halkın Katılımı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Keleş, R., 1996. Kentleşme Politikası, İmge Kitapevi, Ankara.
- Küçükberbaş, E., V., Malkoç, E., 2000. Planlama ≠Tasarım, Peyzaj Mimarlığı Kongresi, Ankara.
- Sönmez, M., 2002. Kent Planlamada İmar Uygulama Araçları. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çakar, C., (Erişim tarihi) 2009. Park Modelleri: Peyzaj Mimarlığı Tarihi Süreci. <http://peyzaj.org/park-modelleri-peyzaj-mimarligi-tarihi-sureci/>
- Yücel, M., Aslanboğa, İ., Korkut, A., 2008. Peyzaj Mimarlığı Terimleri Sözlüğü. TMMOB peyzaj Mimarları Odası, Yayın No:4, Ankara.